

ПРО УКРАЇНСЬКІ ПОВСТАННЯ.

БІБЛІОТЕКА
МІРЧАН.
У. С. С.

МАХНО

І

МАХНІВЦІ

Вражіння очевидця.

ВИДАННЯ „СТРІЛЬЦЯ“
ОРГАНУ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ,
КАМІНЕЦЬ,
1919.

LIBRARY OF ANTI

(13x9)

ЦЕНА 10 ГРИВЕНЬ.

Ніч 13. вересня 1919 року. Місяць своїм сльозом облив степ як море широкий, як небо безкрай. Ніде ні деревинки, ні ліса. Тільки кони збіжа черніють по полі, як стежі, що ждуть мовчавно ворога. Широкою стеговою дорогою посувається повільно військо. Це Усусуси. Ідуть на Умань. Попереду кіннота зі своїм славним ком. Льоньом. За нею піхота з сотником Московським, а за ними тяжкі пушки та довгі обози. Доходила північ. Похід вристанув. Перед містом, що заховалося перед степом в балці. Кіннота поїхала на розвідку. Місто вимерло ніби зачароване. Ніде живої душі, ніде промінчика світла. Якось лячно в ньому. Довгі, дивоглядні тіні, що надуть при світлі місяця від дерев та домів, пригадують страшних

великанів або костисті примари з казок.

На передмістях того міста розташувалася армія Махна. Мимовільно кождий призадумався на цю вістку. Про Махнівців знаємо з часописів. Вони люди страшні, безпощадні. Саме нам довелось стрінутися тепер з ними. І Усусуси тихцем наближались до них...

На другий день Махнівці перші прийшли до нас. Було їх кількох. Ми дивилися на них, як на людей з другого світа. Їх обличчя чорні в очах вогонь, на голові буйне волосся. Одягнені ріжнородно. З нами воювати не думають. Воюють тільки з Денікінцями, або як вони їх називають: „кадетами“. Довго розказували нам про свої переживання, про своє життя й армію. Зацікавлений тим, спитав я одного визначнішого Махнівця, чи не мігби я відвідати їх штаб — як письменник, що шукає вражінь, Він згодився і сказав, що прийде по мене.

Від того дня ждав я нетерпеливо і діждатися не міг. Аж в суботу 20. вересня 1919. з'явився очиданий повстанець і заявив мені, що він готовий до відїзду. Я був радий. Та небаром, признаюся, радість моя перемінилася в нервовий острах. Легендарні оповідання про Махнівців, як страшних і безнощадних людей пригадалися мені... Та не було ради. Я узброївся, накинув плащ і сів з повстанцем на повозку. В наших ногах лежав легкий американський скоростріл, готовий до стріляння. Здорові мрудкі коні гнали як вихор широким степом, по якому дув осінний вітер. Курява дусила нас і сліпила очі. Говорити було неможливо. Я вспів тільки ще раз підчеркнути, що їду до їх штабу як письменник-літописець, щоби зібрати матеріяли до історії. Ми оминули села і гналися дальше. Перед нами було 25 верств дороги. Кождої хвилі могли ми стрінутися з денікінськими стежами, бо терен

цей був вже за нашим правильним фронтом. Мій товариш присадкуватий, з ясними кучерями і строгим обличчям, в рудій шапці з синім дном та в чорнім жупані і шараварах, сидів мовчки біля мене. Раз тільки вигягнув ізза червоного пояса пістоль і оглянув старанно. За дві години ми вїхали в село Т., де стояв їх штаб. Обличчя моє облите потом і замазане порохом виглядало тепер так, як в мого товариша кожного дня.

Перед хатами крутилися селяне та бавилися діти. Махнівців я не бачив. Аж біля одної хати доглянув я кількох людей у військовім одінню. Стояли біля воріт і гутарили. В чорних сорочках, з відкритими грудьми. До хати прямувало б'ягато дротів. Це телефонічна осередня їх штабу. Певозка задержалася меред школою. Мій товариш схватився жваво, я за ним. Ми увійшли в простору салю. В салі на лавках та столиках сиділо кілька-

десять людей. Деякі з них повід-
пирали голови руками. В інших
спочивав вказуючий палець на чо-
лі. Ще інші сиділи зігнені в двоє
і мовчали. У всіх обличчя строгі.
На нас ніхто не звернув ува-
ги. Аж мій товариш своїм ду-
жим голосом представив мене:
„Цей хлопець екавється істо-
рією! Приїхав до нас, поглянути на
наше життя“. По цій рекомендації
я поклонився. Всі відповіли на мій
поклін. А я йшов до кожного і по-
давав руку. Її стискали кремезні,
чорні руки поветанців, часом без
кількох пальців, часом волохаті.
Щось дивного овіяло мене. Вида-
лося мені що я забрив у якесь під-
земелля і потрапив в зачарований край.
Переді мною сиділи грізні постаті
в чорних, сивих та червоних шап-
ках, з розкудженним волоссям,
темними обличчями, розхрістаним
одінням...

— Щоб добре пізнати нас — по-
чав хтось з кута здоровим голосом

— то треба, щоб ви товаришу по-жили між нами довший час...

— О так! Це щось чудового, чудового! — прошебетав жіночий голос біля стола.

— Я хотів би тільки пізнати вашу організацію та занисати вашу історію (відповів я здається дрожачим голосом). Від початку війни займаюся цим.

— Річ гарна, почав оден з них ломаною українською мовою. Запишіть точно це, що бачите, щоб історія не говорила про нас як про бандитів. Ми боремось за Україну, а не за нікого іншого. — А ви Галичане воювали в Ляхах? — спитав високий, здоровий салдат, з довгими ясними вусами.

Я коротко переказав нашу війну в Галичині.

— Нічого злого — відповів той самий. Як проженемо з України кадетів, то підемо й на Поляків. Я сам Поляк, з царства поль-

ського... (Читач може собі представити моє звивування).

Почалася балачка. Про сучасне воєнне положення, про політичне становище України, про Галичину, про галицьку армію. Особливо гарно висказувалися Махнівці про Усусів, яких знали ще з тамтого року з Олександрівська та Єдисавету. На жаль, самого „батька Махна“ не було. Виїхав на фронт. Мій товариш подорожі повів мене в другу кімнату і почав розказувати історію Махнівщини, яку в скороченню тут подаю:

Група Махна ще від осені 1918 р. оперує на Правобережжі. В 1917 р. підчас революції повернувся з каторги Нестор Іванович Махно в рідне село Гуляйполе Олександрівського повіту і тут зараз заснував партію „анархістів“. Членів в партії було трийцять. Самого Махна, що був засланий за політичний злочин як гімназіст 6 класу на каторгу, зробило девять-

літне каторжне життя анархістом. Він постановив нищити і непризнавати ніколи нікого правительства, що диктує народові свою волю. Народ повинен правити сам собою через вибраних до цього людей. Партія гуляйпільських „анархістів“ працювала аж до приходу Німців на Україну досить явно, та тепер му-сіла уже ховатися. Річ ясна, що це були не ніякі анархісти. Махно сам виїхав з малим відділом через Таганріг і Ростів на Царицинський фронт, щоби битися з більшовиками. Та тут московські монархісти хотіли його арештувати як анархіста, тому він повернувся з товаришами у рідні сторони і оселився в Дібровськiм лісі біля села Більшої Михайлівки в Олександр. повіті. З цього ліса нападав Махно на німецькі відділи і роззброював їх. Вістка про ці напади рознеслася по всій губернії і в Дібровський ліс подалися ватагами всякі незадоволені та покривджені люде. Махно розпоряд-

жав нокищо відділом, що складався з 200 озброєних повстанців. Німці кілька разів атакували Махна, але все безуспішно. В лісі, що займає 2000 десятин, Махнівці знали кожну стежечку, нападали їх, відбирали зброю і вирізували. Багага Махна зростала з кожним днем. В останніх днях жовтня 1918 р. Махнівці очистили від Німців весь Олександрівський повіт і частину Маріюпільського, причім здобули від них кілька гармат і скорострелів. Рівних відвагою у ватазі було двох: Махно і Щусь. Повстанці вибрали своїм вождом Махна, тому що був більше освічений чим Щусь. 19 лютого (ст. ст.) 1919 р. м. Олександрівськ заняли московські більшовики і зараз же скликали селянсько-робітничий зїзд. „Гуляйпільська анархія“ (як називали тоді Махнівський рух) почана працювати. Вислідом цеї праці була рішуча постановова селян і робітників, які на зїзді не признали більшовицької

влади, тільки опираючись на військах повстанців, оснували „Виконавчий повітовий комітет селянсько-робітничих рад“, себто рід свого правительства. Більшовики були безрадіні. Накирали на них добровольці і в нутрі краю мали збунтовану масу. Спершу старалися при помочі своїх агітаторів розложити повстанську армію, що числила го-ді 30 тисяч штиків! Та повстанці вилапують більшовицьких агітаторів і вбивають, або найрадше кидають з височезного мосту на Кичкасі в Дніпро. Рівночасно повстанці б'ються з добровольцями, а також виступили збройно проти військ Директорії тому, що земельний закон Директорії дозволяв набувати селянам найвище 40 десятин землі за викупом. Махнівці стоять на становищі, що вся земля поміщиків переходить даром на власність селян. В двох битвах під Синельниковом і Катеринославом розбили вони війська Директорії, а самі по-

далися всею силою проти добровольц в. За цей час в с. Гуляйполі відбулися три прифронтові військові зїзди, які ухвалили відділитися зовсім від московського диктаторства. Більшовицьке правительство 16. 9. ц. р. оголосило Махна поза законом і візвало, щоб військо його здалося зі всім майном їм. Тоді Махно зложив командування, а за ним 20 тисяч повстанців розійшлося по селах, решта перейшла до більшовиків. Сам Махно заховався в економії Вельмаса біля Олександрівська.

Довго не скучав. По кількох тижнях скликає „братів“, відправляєть ся між більшовицькі частини в с. Томаківку і перетягає їх на свою сторону (це були ті частини, що під час розлому махн. армії перейшли були до більшовиків). Спершу задумують Махнівці окопатися на Хортиці і навіть розпочали були вже роботу, але вкінці покидають цю думку, оставляють у Великім Лузі та на Хортиці одну свою ча-

стину, а самі подаються проти більшовиків. Більшовики покидають фронт проти добровольців і йдуть за ними. Біля ст. Сохвіївки прийшло до бою, в якому Махнівці розгромили більшовиків. На 5 годин захоплюють м. Єлисавет, вибивають більш. залогу, набирають дуніші і в с. Компаніївці лучаться з військами отамана Григоріїва проти більшовиків. Григоріїв людина освічена, хоробра і добре вишколена у воєнній штуці. Його обов'язку тягнули воли, а навіть сам він їздив ними. Григоріївці це були добрі козаки, переважно національно свідомі Українці, старшин мали освічених. Разом з Махнівцями розбивають кілька разів більшовиків (під Шестаківкою, Трешівкою і т. д.). 27. липня (ст. ст.) в с. Сентово відбулася воєнна нарада обох таборів. Махнівці були за тим, щоби йти на захід і лучитися з військами Директорії, Григоріївці, щоби остатися і дождати Денікінців та покищо

враз з ними бити більшовиків. На другий день відбулася „чорна рада“ в присутності війська і селян на площі в тому ж селі. Григоріїв і його трьох старшин обстоювали при своїм. Їх чотирох зараз-же убито на очах всіх (сам Григоріїв дістав 15 куль). Тоді Григоріївці в числі двох тисяч перейшли без протесту до Махнівців. Тепер повстанці подаються на ст. Мала Васка і розбивають більшовиків. До більшого бою приходить в с. Глодоси. Тут убито 500 комуністів, а 900 взято в полон. Полонених розброювали, читали їм свої „ловунги“ і розпускали. В дальших битвах переходять більшов. полкя до українських повстанців, а на ст. Помошній забирають в них 30 гармат та 200 скорострілів. Небаром приходить до боїв з російськими добровольцями. Повстанці розбили їх 13 разів, та вкінці мусіли відступити від Помошної перейшли через Ново-Українку і Пле-

тений Ташлик до Ново - Архангельська, опісля до Торговиці. Тут довідалися, що українські повстанці Зеленого заняли були м. Умань, але більшовики відобрали його. Зараз—же відправлено два повстанські полки, вибиті з Уманя більшовиків. Та вони завернулися, бо розвідалися по дорозі, що війська Директорії увійшли в місто. Від того часу зовсім окремо Махнівці б'ються з військами Денікіна і вже кілька разів прорвали його фронт та вибили з кільканайцятьох сіл.

Армія Махнівців, це переважно кіннота, піхота їздить вся на повозках (качанках), забраних по економіях. Заосмотрена вона у всі роди зброї і технічні матеріяли. Все це здобуто на ворогах. Воюють партизанськими відділами. Звичайно стягають всі сили в оден район, проломлюють фронт і женуться на зад ворогові. Опісля вертають назад широко розтягненими лавами і знищують все. Стар-

шин убивають, а салдатів по пере-читанню їм своїх „лозунгів“ відпра-вляють на Московщину. З полоне-ними не обходяться по звірськи, про це оповідають самі селяне. Їх обоз виносить 5000 повозок і під-вод. Ранених забирають з собою і возять; тяжко ранених тільки на їх бажання добивають. Від по-чатку повстання до сьогодніш-них часів возили 4 тисячі ранених з собою. В бою Махнівці дуже від-важні. За непослух або зраду на місці убивають. В їх армію приймають кожного, хто зголоситься. Можна й кожного дня за дозво-лом командування виступити з армії. В армії, що числить сьо-годня близько 30 тисяч людей і поділена на сотні, полки та бри-гади, є дві партії: націоналістична, себто українська і безпартійна, або байдушна до національностей. Пер-ша група постійно росте. Армія має досить великий процент інтеліген-тів, як лікарів, учителів, учительок,

а навіть людей, що відомі добре в передвоєнній ще укр. літературі. Культурно-освітній відділ працює безупинно. Він крім відозв, улаштовань лекцій для повстанців та агітації видає власний часопис на українській і московській мові. В тому відділі стрічав я ввечері навіть з аристократичних родів, з університетською освітою. Повстанці, це переважно селяне, попомки Запорожців, Катеринославської та Херсонської губернії, а також Таврії. Одіті всяко, майже кожний оперезаний червоним або зеленим поясом. В кожного по кілька револьверів, за обома хоявами чобіг, за поясом, в кишенях. З чорних, запущених облич видно, що для тих людей життя не представляє ніякої вартости. Набої і зброю мусять добувати від ворогів, харчі дістають від командування, але часто й самі стараються поодинокі. Ідуть обід чи вечеру гуртками з одного казана. Звичаї у них, а навіть рухи, як

в козацьких постатей в історичних повістях або малюнків. Це воскресіння козаччини представленої Кулішем. Здобуте майно шанують, наир. дотепер тягають кільканайцять здобутих авт і кількадесять мінометів возили за собою.

Сам Махно, якого всі називають „батьком“ (він і підписується так на документах) невеличкого росту, одітий звичайно в синій однострій, в сивій шапці, має 33 роки. Обличчя брите, монгольського типу, на голові довжезне волосся. В кождому бою стоїть в першій лінії і сам веде повстанців на ворога. Має молоденьку жінку, незвичайної краси, з університетською освітою. Вона щира Українка, дуже розумна, самостійницьких поглядів. Іздить постійно з чоловіком. Сам Махно говорить слабо по українськи, бо, як сам каже, забув через дев'ять літ в каторзі. Заявляє все, що так довго зі своїми козаками не положить зброї, доки не стане на Україні чу-

жинців-наїздників. Народ повинен на Всеукраїнських Установчих Зборах вибрати уряд, який він зараз признає. Махнівці, як оповідають, мають всюди на задах ворога своїх людей, які в слушний час повстають. Недавно були вже з Катеринославщини в його штабі селяне і сповістили, що 3000 повстанців бе добровольців. Селянство в цьому районі, де тепер оперує Махно, відноситься до нього повздержливо і мовчазно. Кацапів вилучують Махнівці зі своїх частин і саме тепер відправляють в Московщину. В їх частинах є навіть кількох Турків, Сербів, Татарів, були й Мадяри та інші.

Оповідач казав:

Платні у нас не дістає ніхто. Служимо даром. Степенів старшини не мають.

— — — Ми всі не признаємо ні яких партій!

Наші звичаї вродилися з нашого бурлацького життя. Нпрм. кожний